

Színház, 1995/1.

KOVÁCS DEZSŐ

KÜLVÁROSI PÉLDÁZAT

BERTOLT BRECHT: JÓ EMBERT KERESÜNK

A lánynak nagy, erőteljes nőszemélynek kell lennie - írja Brecht Munkanaplójában, Stockholmban 1939 pünkösdjén. - a városnak nagy, poros, lakhatatlan városnak kell lennie, a hátrány: a túl sok cselekmény, nincs hely a kitérők és a kerülő utak számára, így minden túlzottan racionalizált, dramatikus taylorizmus, mellesleg a kinaizálás veszélye is legyőzendő. egy kínai külvárosra gondolok cementgyárakkal stb. itt még akadnak istenek és már vannak repülők." (Európa, 1983. 34. o. Fordította Eörsi István)

Szecsuan „félig európai fővárosát”, ahol „embert ember kizsákmányol”, hiába is keresnénk az Új Színház előadásában. Ács János rendezése a brechti példázat színterét Kinából az újszerű vadkeleti nyerskapitalizmus világába helyezte át. Marlborós cigarettakartonokkal megpakoltan távozik a trafikból az állástalan pilóta, vörös tarajos punkfrizurát visel a befogadott nyolctagú család fia. Semmi kétség: itt és most vagyunk, valahol (Kelet-)Európában.

A szereplők elveszítették tulajdonneveiket az előadásban: Sen Téből Jó Ember, Sui Tából Rossz Ember lett, Jang Szunból Pilóta, Su Fu úrból szimpla Borbély. De nemcsak ennyi rendezői-dramaturgi beavatkozás érhető tetten az előadásban: némiképp kurtítottak a szövegen,

songokat helyeztek át; szabadszójában nyers, jassznyelvi eredetű szövegdarabkákat illesztettek Nemes Nagy Ágnes fordításába (a dalokat Eörsi István fordította); s a dráma leghangsúlyosabb helyén, a zárójelenetben a rendező elhagyta a „Tisztelt közönség, csak semmi harag” - kezdetű epilógust.

Ács beavatkozása a brechti drámatestbe határozott rendezői koncepciót sejtet. Az előadás a Vizárus dalával kezdődik: a széksorok közé ékelte kifutón Szarvas József macskós mozgású, ártatlan tekintetű Vizárusa arról énekel fájdalmasan, milyen nehéz, hiábavaló mesterség az övé. A játék élére emelt prológos előrevetíti a darabbeli küzdelem céltalanságát, értelmetlenségét, az elmaradó epilógus pedig nem ad cselekvésre buzdító feloldozást a nézőnek. Szarvas Vizárusa a hátán cipeli lajtját, mint valami hátizsákokat, amelyből kacskaringózó csöveken át jut el a víz az oldalához erősített csapba. Egy eleven ember dalol Ács színpadán, akiből két lábón járó instrumentumot formált a rárótt társadalmi szerep. Nagyjából mindent tudunk róla, mire megjelennek az istenek aranyszálakkal kevert hánccsoknyában, meztelen felsőtestükön virágfüzérrel, arcukon ríktő törzsi pingálásokkal. Három tétován tekintető, derűsen mosolygó marslakó érkezik, törzsi gúnyába öltözötten, hogy küldeté-

sük szerint jó embert keressenek. Három elévedt emberi lény érkezik közénk, valahonnan a természeti népek vidékéről, s rácsodálkozik vilá-gunk furcsaságaira.

Ács hatalmas, öblös térbe helyezi a játékot. Menczel Róbert diszlettervező a színpadnyílást határoló oldalfalakig tágitja ki a játéktérrel, úgy-hogy láthatóvá válnak a színpadot körbefogó vastraverzek, -csövek, kábelek. Hátul, magasan függőhíd szeli át a teret (itt jelenik majd meg az is-teneket éjszakára befogadó utcalány), a színpad közepén ipari vasút sín-pályája ér véget, oldalt rusztikus pillérek támasztják a csupasz, magas, fekete falakat, vörös, kontúros ellenfényel meg-világítva. Sivár, lepusztult, vörösszéli ipari tájat látunk, amelybe később vasúti vagon tolnak be; a lenyitható oldalú, ormótlán tákolmány lesz a lány dohányosbódéja.

A térszerkezet változásai játékszerző elemként működnek: a hatalmas tér kis darabját hasítja ki a lány kicsi trafikja, amelybe tömeget zsúfolódnak; tenyéryni élettérért folyik élethalál-harcuk, míg a bódén kívüli hatalmas, üres tér nyújtózik. A bírósági jelenetben a magasságá-ban is tágas színpad összezsugorodik, mélyre engedett neonsövek hideg fénye jelöli ki a tér szűköségét; az esküvői epizódot előbb a vas-függöny ajtóresén, a lány optikájából látjuk, s csak aztán leszünk részesei a bacchanáliának.

Tizenkét éve a milánói Piccolo Teatro vendég-játékán Giorgio Strehler úgy tágitotta ki nevezetes *Szecsuanai jölelek* rendezésének játéktérét, hogy áttetszővé fényesítette a színpadot, s felragyogó ellenfényekkel lebegővé, artisztikussá és szinte határok nélkülivé tette a játéktérét. Ács (és Menczel) színpadán minden pontosan körülhatárolt, nyersen természetes és kézzelfoghatóan föld-közeli, a lány vasúti vagonba telepített trafikja, az istenek kézi hajítású sinautója, a dohánygyár-tulajdonos biliárdszalonya.

Ács rendezése kényesen egyensúlyoz írónia és líra határvidékén. Távoll áll tőle a brechti elidegenítés szikársága, keménysége, élessége, elő-adása inkább játékosan groteszk vagy gyöngéden érzelmes. Rendezése némiképp fölerősíti a Brecht-mű mesészerűen csodás mozzanatait, csökkentve ezáltal a társadalmi elemzés ke-ménységét. A rendező (s a jelmeztervező Csik György) nem húz álarcokat, maszkokat a sze-replőkre, mindenki a saját arcát adja a játékhoz, még a Rossz Emberré átvadló jószágos utcalány is. (Udvaros nagybácsija időnként felhajtja sötét szemüvegének lencséit, s így szemléli közelről a Vízárus tekintetét - talán azért, hogy felfedje igazi lényét?)

Ács istenei mesei fogantatású, játékosan át-változó figurák: gyermek istenek s picit bamba felnőttek; könyökvédős, irógépcsatogató, tele-fonáló hivatalnok isteneként sinautóznak elő, neonszó glória virit fejükön a sötétben; ballonka-

bátos, utcai járókelő istenek, végül taláros-parókás bíró istenségek, akik alaposan megsze-penve hátrálnak vissza a felhők közé, magára hagyva egyetlen, meglelt jó emberüket. Nem 'fejlődnek', nem fáradnak el útjuk során, s paj-kos cinkossággal távoznak, a kétségbeesett lányra hagyva a konfliktus feloldását: hogyan maradhat életben az, aki jó?

Ács rendezésének sajátossága, hogy lénye-gében stilizáció és elidegenítés nélkül, a színé-szek ensemble-munkájára támaszkodva fogal-mazza színpadra a brechti példázatot: az Új Színház társulata máris roppant erőpróbán mér-heti meg színészi erejét, felkészültségét. Az elő-adás centrumában Udvaros Dorottya Jó Ember-

ből Rosszá átvadló figurája áll. Csik György egy-szerű, piros ruhába öltöztette a külvárosok angyalát, aki már a játék legelején sem rámenősen strichelő kurva, hanem megszeppent, naiv, szeretetehes külteki leányzó. Udvaros utcalánya gyermeki örömmel kapkodja össze, szorongatja s számolgatja az istenektől kapott gyűrött papír-pénzt. Könnyen kihasználható, sokat tűrő teremtés, kevéssel beéri, de sokat akar adni környezetének. A Pilótának elég megsimitania az arcát, s ő máris fülig szerelmes lesz bele. Csak lassan döbben rá, hogy mindenki kihasználja, erőt kell vennie magán, hogy Rosszá, nagybácsivá tudjon átváltozni.

árnyaltan, pszichológiailag is hitelesen jeleníti meg a Rossz figurájának lényegi belső ambivalenciáját; terhesége tudatára ébredt utcalányként pedig megejtő lírával, megrendítően játssza el a gyermekét elringató, gyermekével játszadozó anyát.

Bár a premieren némi ritmuszavar mutatkozott, s csak a második felvonásban mutatta meg igazi erejét és színeit a játék, szinte mindvégig erőteljes színészi alakításokat vonultatott fel az előadás. Szarvas Vizárusa szereposztási telitalálat; annyi köpésággal és riadt szomorúsággal, naiv bájjal és egykedvű fájdalommal formálja meg figuráját, hogy elhisszük neki: nemcsak az istenekről fél mesterkedései miatt, hanem főképp az emberektől; az aszálytól, az esőtől, a rendőrtől, a borbélytól, s egyáltalán, mindenkitől. Lázár Kati lógó szvetteres, elnyűtt Özvegyasszonya gyorsan rájön a nagybácsi rejtélyére, élénk szemvillanásokkal és ironikus gesztusokkal kommentálja a figura alakváltozásait; Takács Kati macskanadrágos, pöttös bundás, hosszú szipkás Háztulajdonosnője remekül karikírozott madame-figura; Schlanger András bensősége-sen megnyerő modorú, mosolygósan dörzsölt főisten; Széles László szenvedélyesen vagány pilóta és korbácsos főnök. Csomós Mari nyárs-polgári anyatigrisként küzd a fia boldogulásáért; Papp Zoltán kimérten précieux Borbély; Prókai Annamária erőteljes kicsattanó, groteszkké elrajzolt terhes nő.

Ács nem tolakszik rendezőként előtérbe az előadásban, hagyja, hogy a színészek töltsék meg élettel a játékot. Látványában is precízen kidolgozott előadása leginkább azzal lep meg, hogy mintha nem törekedne a brechti társadalmi analízis kőkemény végigvitelére, inkább groteszkjátékokba, iróniába oldja a példázatot. „Segítség!” - kiáltja Udvaros Jó Embere az előadás végén, miután „alkudott az istennel egy sort arról, hányszor jöhet el havonta a nagy-bácsi. A főisten derűsen mosolyogva húzza fel maga mögött a hidat; az égbe szálló istenek sietve elbúcsúznak Jó Emberüktől.

Brecht Szecsuanijának közönséget megszólító színésze így beszél az epiológusban: „Tisztelt közönség, kulcsot te talájl, / Mert kell jó végnek lenni, kell, muszáj!”

Ács Brechtjében nincs jó vég, mert nem lehet jó vég. Csak a gyöttrő kérdés marad bennünk: keressük-e a megoldást, „tisztelt közönség?”

Bertolt Brecht: Jó embert keresünk (Új Színház)
Fordította: Nemes Nagy Ágnes. Dalok: Eörsi István.
Zene: Paul Dessau. Diszkrét: Menczel Róbert. Jelmez: Csik György. Mozgás: Juhász Anikó. Zenei vezető: Márta István. Dramaturg: Forgách András, Vörös Róbert. Rendezőasszisztens: Szabó Sipos Márta, Thuróczy Katalin. Rendező: Ács János.

Szereplők: Udvaros Dorottya, Szarvas József m. v.,

torz torokhangon beszél. Udvaros mindvégig pasztikusán érzékelteti: erőszakot kell tennie magán, hogy a lényétől idegen, kiméletlenül kemény férfialakkal azonosulni tudjon. Az önmagára rótt erőszak formálja bábúvá: a Jó nem akar Rosszba válni, szenved a fölvetett szereptől, miközben pontosan tudja, hogy igazi lénye, jóssága csak e riasztó mimikrával őrizhető meg. Úgy kell hát gonosszá lenni a kívülvilág szemében, hogy közben önmaga számára szüntelenül meghagyja a visszavonulás lehetőségét. Udvaros kidolgozott gesztusaival, testtartásával, végtagjainak szeszélyesen széttartó mozgásával roppant

Udvaros figurájának többszöri átlényegülése az előadás legkidolgozottabb pillanatai közé tartozik. Mielőtt öltönyösen-nyakkendősen, a Rossz megtestesítőjeként megjelenne, alig észlelhető, fájdalmas sírást hallunk, majd a nézőtér végéből, a kifutón előlépked a villogó vakszemüveges, fekete kalapos férfi, hogy rendet tegyen a lezüllesztett trafikban s unokahúga dolgai közt. Darabosan, marionettszerűen jár, fogaí közt gyufaszálat harapva, sziszegve, erőszakoltan

Schlanger András, Fazekas István, Magyar Attila, Szeles László, Csomós Mari, Papp Zoltán, Takács Katalin, Lázár Kati, Falvay Klára m. v., Kristóf Tibor, Kamarás Iván f. h., Hajdu István f. h., Prókai Annamária,

Kisfalvi Krisztina, Peczkay Endre, Vékony Zoltán, Schneider Zoltán, Koós Olga, Köves Ernő, Kisfalussy Bálint, Sztarenki Pál, Várhegyi Teréz, Mihályfi Balázs, Szabó Márta, Márta István, Nemessányi Éva.